

Makale Geliş | Received: 01.04.2019
Makale Kabul | Accepted: 12.04.2019
DOI: 10.18795/gumusmaviatlas.547869

Ömer KAHYA

Arş. Gör. Gör. | Res. Asst.
Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Ankara-TÜRKİYE
Ankara University, Faculty of Languages, History and Geography, Department of Ancient Languages and Cultures,
Ankara-TURKEY
ORCID: 0000-0003-2760-5133
kahyao@ankara.edu.tr

Eski Asurca Belgelerde Ruhlar*

Öz

Eski Mezopotamyalılar ölümden sonra yaşamın devam ettiğine inanmaktaydı. Bir kimse öldüğünde onun için çeşitli ritüellerin yapıldığı bir cenaze töreni düzenlenir ve ardından gömülürdü. Ölen kimsenin bedeninden ayrılarak öteki dünyaya gitmiş olan varlığa *eṭemmu* (GIDIM) “ruh” denilmekteydi. Eski Mezopotamya yazılı kaynaklarında öteki dünya, genellikle kasvetli ve dünyadan daha kötü bir yer olarak tasvir edilmektedir. Ölümler diyarına gitmiş bir ruh için yakınları tarafından yiyecek ve içecek sunuları yapılması gerekmektedir. Ölü sunularından sorumlu kimse ilk olarak ölenin büyük erkek çocuğuydu. Eğer erkek evladı yoksa kızı ya da evlatlığı bu sorumluluğu yerine getirebilirdi. Ölen kimse için cenaze ritüeli gerçekleştirilmez ya da bu sunular yapılmazsa ruhların başta yakınları olmak üzere insanlara saldırdıklarına inanılmaktaydı. Çalışmamızda Kültepe’de bulunmuş Asurlulara ait metinlerdeki ruhlarla ilgili bilgiler incelenecek ve Mezopotamya’dan Anadolu’ya ticaret yapmak amacıyla gelen Asurlu tüccarların benzer inançlara sahip olduğu görülecektir.

Anahtar Kelimeler: Eski Mezopotamya, Eski Asurca Metinler, Kültepe, Ruh, Eṭemmu.

Spirits in Old Assyrian Documents

Abstract

Ancient Mesopotamians had believed in life after death. When a person died, he was buried after the funeral in which performed several rituals. The being, called *eṭemmu* (GIDIM) “spirit”, departed from the body of a dead person and went to the netherworld according to their beliefs. In written sources of ancient Mesopotamia, the netherworld have generally depicted as a place in bad condition and gloomy. Funerary offerings should had been performed by relatives for spirits reaching to the other world. Firstly, eldest son of a decedent was responsible for funerary offerings. Daughter or adoptee of a decedent could carry out this duty in absence of a son. It was believed that if funerary rituals and offerings did not fulfill for a decedent, its spirits may attack to family members or the others. In this study, the related Kültepe texts belonged to Assyrians, will be examined and it will be seen that Assyrian traders who came from Mesopotamia to Anatolia for trading and settled in the several Anatolian cities, had similar beliefs to ancient Mesopotamians.

Keywords: Ancient Mesopotamia, Old Assyrian Texts, Kültepe, Spirit, Eṭemmu.

* Bu makale, 2018 yılının Aralık ayında Ankara’da gerçekleştirilen 1. Uluslararası İnsan Çalışmaları Kongresi’nde (ICHUS) sunulmuş ve tam metin olarak yayınlanmamış “Kültepe Metinlerindeki Ruhlarla İlgili Kayıtlar” başlıklı bildiri olarak sunulmuştur.

Kültepe’de 23.500 civarında çivi yazılı tablet bulunmuştur. Bu tabletler Anadolu’ya ticaret yapmak amacıyla gelen ve Anadolu’daki çeşitli şehirlere yerleşen Asurlu tüccarlara ait olup Akadca’nın Eski Asurca lehçesiyle yazılmışlardır. Metinlerin büyük kısmını mektuplar ve borç senetleri oluşturmaktadır. Bunların yanı sıra mahkeme kayıtları, çeşitli listeler, kervan kayıtları, anlaşma metinleri gibi başka türden belgeler de bulunmaktadır. Kültepe metinlerinden daha eskiye tarihlenen Eski Mezopotamya menşeli metinler, Anadolu hakkında bir takım veriler sunmaktadır ancak çok daha detaylı bilgiler Eski Asurca tabletlerden ulaşmaktayız. Çoğu ticari içerikli olsa da Asurluların ve Anadolu toplumunun kültürleri, inançları, sosyal ve ekonomik hayatlarına ışık tutmaktadır. Eski Asurca tabletler içerisinde ruhlarla ilgili bilgilerin tamamı ise mektuplarda yer almaktadır.

Akadca *eṭemmu* (Sum. GIDIM) kelimesi, ölen bir kimsenin bedeninden çıkarak öteki dünyaya gitmiş olan ruhu için kullanılmaktadır (Abusch 1995: 309 vd.). Ayrıca yaşayan insanların ruhu da *zaqīqu* ile ifade edilmektedir (Horowitz 1998: 16-17). Yani, her dönemde olmasa da, öteki dünyaya gitmiş ruhlarla yaşayan insanların ruhları için farklı kelimeler tercih edilmektedir. Bu çalışmada Eski Asurca belgeler içerisinde *eṭemmu* “ruh” kelimesinin geçtiği yerlerdeki kısmi bilgileri daha iyi değerlendirebilmek için öncelikle Eski Mezopotamya’daki inançlara değinmek gerekmektedir.

Sumerce ve Akadca metinlere baktığımızda Eski Mezopotamya’da III. Binyıl’dan I. Binyıl’a kadar öteki dünya ve ruhlar hakkındaki inançlar, neredeyse aynı şekilde devam etmektedir. Gerçekleştirilen cenaze ritüellerinin ardından ölen kişiye ait ruhun gittiği yer olan “Ölüler Diyarı” için Sumerce’de *kur*, *kur.nu.gi*, *arali*, *ganzer*, *ki*, *ki-gal*, *ki-ür* ve *urugal*; Akadca’da ise *eršetu*, *irkallu*, *arallû*, *eklētu* ve *qaqqaru* gibi farklı kelimeler kullanılmaktadır.¹ Yeraltında olduğuna inanılan öteki âlemde cennet-cehennem gibi bir ayırım bulunmamakta ve genellikle kasvetli, karanlık ve ürkütücü tasvir edilmektedir (Kahya 2018: 49-76). Öteki dünyadaki ruhlarla ilgili bilgi veren “Gilgameş, Enkidu ve Ölüler Diyarı” adlı mite göre ölü doğan bebekler ile çok sayıda evlada sahip olan kimseler dışında durumu iyi olan yoktur. Diğer dikkat çeken husus ise yanarak ölenlerin ruhlarının yok olmasıdır (George 2003: 766 vd.).

Eski Mezopotamya’da bir kimse öldüğü zaman bedeni yıkanır, yağlanır ve bir hasır ya da kumaşla sarılır yani bir nevi kefenlenirdi. Ardından ölen kimse; eşyaları, yiyecek, içecek ve öteki dünyanın tanrılarına sunacağı hediyelerle birlikte mezara

¹ Ölüler Diyarı için kullanılan Akadca kelimeler için bkz. CDA.

defnedilirdi. III. Ur Devri metinlerinden ölen bir kimsenin üçüncü günde gömüldüğünü ve gömülmeden önce de ruhu için yemekler sunulduğunu öğreniyoruz. Bu üç gün boyunca çeşitli tanrılara kurban takdimleri yapılmakta ve mezarı kutsamak amacıyla içerisinde küçükbaş hayvanlar kesilmekteydi (Jagersma 2007: 92 vd.; Katz 2007: 174 vd.; Katz 2010: 109 vd.).

Cenaze törenleri için kayda değer bir harcama yapıldığı metinlerden anlaşılmaktadır. Eski Babil Devri’ne ait kelime listelerinde mezar kazıcı (A.BÍ.A.GÁL), ölü kaldıracı ya da cenaze ritüelini gerçekleştiren din görevlisi (ŠITA-^dINANNA) gibi meslek adları yer almaktadır (Potts 1997: 221). Bir Kültepe metninde İstar-lamassi isimli bir kadın için yapılan cenaze töreninde hububat, bira, koyun ve sandalye gibi gıda ve eşyalar için masraf yapıldığı ve “ağlama, ağıt yakma (*bikītum*)” için birinin 2 *šeql* gümüş karşılığında tutulduğu görülmektedir (Veenhof 2008: 112). Ritüel içerisinde sandalye kullanımı ile Mezopotamya’da da karşılaşmaktayız.

Eski Mezopotamya’da öteki dünyaya ulaşan ruhların varlıklarını sürdürebilmeleri için düzenli olarak yiyecek-içecek sunularına muhtaç olduklarına inanılmaktaydı. III. Ur Devri kralları için sunulan yiyecek-içeceğin kaydını içeren belgelerden günde üç öğün sunu yapıldığı anlaşılmaktadır (Jagersma 2007: 301; Katz, 2007: 171). Her insanın ruhu için bu şekilde düzenli öğünlerin sunulup sunulmadığı bilinmemektedir. Ancak mezarlardan çıkan eşyalar ve yazılı kaynaklar mezarlara bu tür sunular yapıldığını açıkça göstermektedir.

Ölü ruhunun ihtiyaç duyduğu ve *kispu* denilen sunuları yapma sorumluluğu, ilk olarak büyük erkek çocuğa aitti (Leick 2010: 74). Eğer ölenin oğlu yoksa kızı ve hiç çocuğu olmayanların evlatlıkları aynı görevi gerçekleştirebilmekteydi. Hatta evlat almanın nedenlerinden biri, öldükten sonra arkalarından bu görevi yerine getirecek birilerinin olmasıdır (Toptaş 2016: 67). Ölü sunusu olarak mezarlara ekmek, hububat, bal ve et yerleştirilir; su, bira, şarap ve diğer içecekler ise mezarın üzerine ya da içine uzanan bir boruya dökülürdü (McIntosh 2005: 226 vd.). Diğer yandan ölümlerle bir çeşit bağlantı kurmayı sağlayan temsili heykelcikler de bulunmaktaydı. Giysi ve takı sunularının bu heykellere yapıldığı düşünülmektedir. Cenaze ritüeli gerçekleştirilmeyen ya da ölü sunuları almayan ruhların başta yakınları olmak üzere insanların kulaklarından bedenlerine girerek ya da rüyalarında görünerek musallat olduklarına inanılmaktaydı (Black & Green 2003: 88 vd.; Bayliss 1973: 118-119). Böyle bir durumda din görevlilerine başvurulur, efsunlu sözler ve bir takım ritüellerle musallat olan ruhun ölümler diyarına geri gönderilebileceğine inanılırdı.

Kültepe’de Asurlulara ait evlerin altında bulunan birçok mezar açığa çıkarılmıştır (Özgüç 2005: 87-88). Ev tabanının altına gömme geleneği Eski Yakın Doğu’da yaygın şekilde görülmektedir. Böylelikle aile üyeleri, ölü sunularını (*kispu*) yapmak ve ölmüş yakınlarının ruhlarını öteki dünyada mağdur etmemekte ve bu şekilde yaşayanlar ölüleriyle devamlı bağlantı halinde olabilmekteydi. Kültepe’deki mezarlardan kilden ve metalden çeşitli hayvan biçimli kaplar, silahlar, takılar ve çeşitli amuletler bulunmuştur. Ayrıca gündelik hayatta kullanılmayan kaplarla da karşılaşmaktadır. Bunlar, muhtemelen ölü sunuları yaparken yiyecek ve içeceklerin konulduğu kaplardır (Michel 2008: 184). Ölümlere sunulan yiyecek ve içeceğin belli bir süre mi yoksa devamlı mı olması gerektiği açık değildir. Ancak bir kaç nesil sürse bile, sonunda bu sunuların kesileceği açıktır. Ayrıca bir evin satılması ya da yıkılması² nedeniyle de sunular kesintiye uğrayabilmekteydi. Nitekim şimdi değineceğimiz Kültepe metinlerinde bu durumlarla ilişkili bilgiler bulunmaktadır.

Lā-qēp, Aššur-taklāku ile diğer bazı Asurlu kimselere yazdığı ve bir takım ticari sorunları dile getirdiği mektubunda şöyle söylemektedir:

Kt n/k 1192 (Sever ve Çeçen 2000: 172)³

17-21) *Sen kardeşimsin, beyimsin! Beni (ekonomik olarak) koruyabileceğin zamana kadar koru! Babamın evini, beni ve babamın ruhunu kurtar.*

Aššur-taklāku isimli bir tüccar, kız kardeşi Tarišša ve Amurru’ya yazdığı mektupta şöyle söylemektedir:

KTk 18 (Jankowska 1968: 129)⁴

7-9) *Yarın hangi yabancı bize 1 şeqel gümüş verecek de ben babamın evini ve ruhları (geri) alacağım?*

Burada genel ifadeyle “ruhlar” denilmektedir ama babasının eviyle birlikte bahsetmesi, evde gömülü olan atasının ruhunu kastettiğini düşündürmektedir. Aššur-taklāku, babalarının evini kaybederlerse kimsenin onlara yardım etmeyeceğini vurgulamaktadır. Evin borçlardan dolayı satılmasıyla sadece ev değil aynı zamanda içerisindeki mezarlar da ellerinden çıkacaktır.

² Evlerin yıkılmasıyla ilgili kayıtlar içeren Kültepe metinleri için bkz. (Kuzuoğlu 2018: 71-82).

³ 17-21) *a-hi a-ta be-lí a-ta / a-na u₄-um / e-*tá*-ri-im e₇-ra-ni / É a-bi-a i-a-[a]m! ù e-tá-me É a-bi-a / e-té-er.*

⁴ *u₄-ra-am / a-hi-um ma-ma-an / KÙ.BABBAR 1 GÍN i-da-ni-a-tí-ma É a-bi-ni ù e-té-me ù-kà-al.*

Maddi olarak sorun yaşayan Lā-qēp, Aššur-taklāku’ya yazdığı mektubunda ekonomik nedenlerden dolayı sorun yaşadığını söylemektedir. Ölmüş olan babasının borç yüzünden satılmak üzere olan evi için yardım istemektedir.

Kt 93/k 74 (Michel 2008: 190)⁵

37-42) *Eline geçtiği kadar gümüşü al ve gümüşle birlikte buraya gel!
Babamızın ruhunu ve babamızın evinin onurunu temizle ki senin namın olsun.
Sorun çıkarana babamızın evine zarar vermesin.*

Bir diğer metinde, Aššur-taklāku babasından kalan borçları ödeyemediği için babasının mezarının bulunduğu evini kurtaramamıştır ve şöyle yakınmaktadır:

Kt 93/k 539 (Michel 2008: 195)⁶

19-21) *Keşke tanrı Aššur babamın evine ve ruhuna beni getirmeseydi ...
Bugün babamın evi ve ruhu için ne yapabilirim ki?*

Metnin ilerleyen satırlarında ise:

55-57) *Tanrı Aššur, babamın tanrıları ve babamın ruhu beni helak
ettiğinden insanları duyamıyorum.*

Aššur-taklāku, muhtemelen başarısızlığı yüzünden tanrıların ve babasının ruhunun öfkesini kazandığını düşünmektedir. Metinde geçen “insanları duyamıyorum” ifadesi ile Aššur-taklāku ya gerçek bir işitme kaybını dile getirmiş ya da içinde bulunduğu çaresiz durumu mecazi olarak dile getirmiştir.

Yukarıda Kültepe’de yürütülen kazılarda evlerin altında bulunan mezarlardan bahsetmiştik. Aşağıdaki iki metinde bu mezarlara değinilmektedir. Hatta bir ev, evde gömülü kimsenin adı belirtilerek tarif edilmektedir.

Kt 92/k 223 (=KT V, 38) (Veenhof 2010: 110.)⁷

1-4) *İli-bāni ’nin (gömülü) yattığı Hinnaya ’nın evi, Kaneš ’teki ev ...*

Ilabrat-bāni’ nin Aššur-e... isimli şahsa yolladığı mektupta şunları okumaktayız:

⁵ 37-42) *ma-lá KÙ.BABBAR i-na qá-tí-kà / ma-aq-tù / le-qé-a-ma iš-tí KÙ.BABBAR / al-kam-ma / e-té-me a-bi-ni ù pu-ú-ut É a-bi-ni za-ki-ma / lu šu-um-kà / ša-li-um i-sé-er É a-bi-ni / lá i-ša-lá.*

⁶ 19-21) *šu-ma-me-en₆ A-šūr a-na É a-bi-ni ù e-tá-me a-bé-ni lá id-ki-a-ni-ma úz-nam (...)* *u₄-ma-me-en₆ É a-bi₄-ni ù e-tá-me / ki-mi-in né-pu-uš* 55-57) *ša ta-ni-iš-tim ú-lá a-ša-me ša A-šūr DINGIR^{lu} / a-bi₄-ni ù e-tá-mu a-bi₄-ni ih-li-qú-ni-ma.*

⁷ 1-4) *É ša Kà-ni-iš É^{be-et} Hi-na-a ša a-šar Ili₅-ba-ni na-lu-ni.*

Kt 93/k 916 (Michel 2008: 186)⁸

3-14) *Ne yazık ki (Anadolulu) eşinin annesi öldü! Onun için hasadı kaldır ve suyu onun odasında dök ve bir ya da iki kap birayı ona ver ki hanım efendi güçlü olsun.*

Oda denilen yer mezar olabilir ya da belki de söz konusu kimse, daha önce kullandığı odanın altına gömülmüştür. Mezopotamya’da su ya da bir içeceğin mezarın içine uzanan bir libasyon borusuna ya da mezarın üzerine döküldüğünü biliyoruz. Ancak beklenenin aksine bu metinde bu görevi yerine getirecek olan kişi ölenin damadıdır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi aslında bu görev evlatların sorumluluğundadır. Belki de ölen kişinin erkek evladı olmadığı için damadı bu görevi yerine getirmektedir. Aslında ölen kadın, Asurlu tüccarın Anadolulu eşinin annesi, yani Anadolulu bir kimsedir. Ancak tabletteki *amtum* “Anadolulu eş” kelimesinin geçtiği yer kısmen hasarlıdır. Eğer tamamlama doğru ise Koloni Dönemi’nde Anadolu’da da Mezopotamya’dakine benzer şekilde ölü sunuları yapıldığı sonucu çıkmaktadır.

Ahaha, Sueya, Buzāzu ve İkuppāša’nın Puzur-Aššur’a yazdığı mektupta şöyle denilmektedir:

BIN VI, 59 (Larsen 1976: 288)⁹

1-10) *Senin (bize) yazdığın Kulumaya ile ilgili meseleye gelince, biz senin talimatlarına uyduk ve seni utandırmadık. Fakat onun (Kulumaya’nın borcunun) vadesi 3 yıl geçmiştir. Ve o bırakıp gittiğinden beri babamızın ruhunu aşığalamaktadır ve bize küçük insanlarmışız gibi davranmaktadır ...*

Anlaşılan Kulumaya borcunu ödemeyip kaçtığı için babasının ruhunu aşığalamış oluyordu. Belki de yaptıklarıyla aileye leke sürdüğünü bu şekilde ifade etmişlerdir. Bu örnek, ruhların geride kalan yakınlarının yaptıklarından haberdar olabildiklerini düşündürmektedir. Aşağıdaki örnekler bu soruya yanıt olabilecek niteliktedir.

Asurlu Pūšu-kēn’in eşi Kunanaya, kardeşi Šezur’a yazdığı sitem dolu mektubunda şöyle söylüyor:

⁸ 3-14) *um-m[a] I-lá-áb-ra-ba-n[i-ma] lá i-li-bi₄ DINGIR-[ma] um-ma-ša ša am-[tí-kà] me-ta-at e-sa-dam le-qé-ší-ma ma-e-e i-na ga-nu-nim lu ta-at-/bu-uk ú ki-ra-am 1 ú ší-ta dí-in-ší a-wi-lá-tí dan-na.*

⁹ 1-11) *1 a-na Puzur₄-A-šúr qí-bi₄-ma um-ma A-ha-ha Sú-e-a Bu-za-zu ù I-ku-pá-ša a-dí ša Ku-lu-ma-a ša ta-áš-pu-ra=ni a-ma-la na-áš-pé-er-ti-kà / qá-tám la ni-ma-ha-aş u₃-la nu-ba-áš-kà ù u₄-mu-šu 3 ša-na-tim lu e-ta-at-[qú] ù iš-tù úş-ú-ni / e-té-me [ša a-b]i-ni lu ú-qá-li-il₅-ma [ù] ni-a-tí / a-na şa-hu-ru-tim [lu iš-ku-ni-a-tí]-ma.*

AKT I, 14 (Bilgiç vd. 1990: 31)¹⁰

Niçin onun (ağabeyimin) gözünde beni küçük düşürüyorsun? Ben sana ne yaptım? (Bu yaptığını) tanrı(lar) bilsin, ruhlar bilsin!

Burada Kunanaya, ağabeyi tarafından uğradığı haksızlığa karşı tanrıları ve ruhları şahit tutmaktadır. Mektubu yazan kadın ve mektubun muhatabı adam yerlidir. Fakat benzer ifadelere Asurlular arasındaki yazışmalarda da rastlamaktayız.

Kt 93/k 198 (Michel 2008: 192)¹¹

22-30) Eğer sen ağabeyimsen başkalarının sözlerini ve konuşmalarını dinleme! Tanrılarımız Aşşur, İlabrat ve babamızın ruhu görsün/şahit olsun! Eğer (ağabeyim) değilsen, (senden) başka kimim var! Ben sözleri ve konuşmaları duymayacağım ve sen de başkalarını dinleme!

CTV, 1a

31-33) Tanrı Aşşur, tanrım Amurru ve babam(in ruhu) görsün/şahit olsun!

Kryszat burayı “Aşşur ve babamın tanrısı Amurru görsün!” şeklinde tercüme etmiştir. Ancak diğer benzer geçişler, böyle değerlendirmem gerektiğini göstermektedir.¹² Aşağıdaki metinler de bu durumu desteklemektedir.

KTK 18 (Jankowska 1968: 130)¹³

11') Senin tanrın Aşşur ve babam(in ruhu) görsün/şahit olsun!

Kt 91/k 139/b¹⁴

26-28) Tanrı Aşşur, tanrı Amurru ve babamın ruhu görsün/şahit olsun! Sana iftira etmeyeceğim.

Bu metinde yine bir anlaşmazlık üzerine söylenen sözler yer almaktadır. Tanrılarla birlikte “babamın ruhu” görsün denilmesi ruhların tanrılar gibi olan bitenden haberdar olduklarını belki de gördüklerini düşündürmektedir.

¹⁰ 10-14) *mì-šu-um i-na e-ni-šu tù-ba-a-ša-ni / mì-na-am e-pu-uš-kà / i-lu-um lu i-de_s-e / ú e-tá-mu lu i-de_s-ú.*

¹¹ 22-30) *šu-ma [a-h]i a-ta / ša ma-ma-an / ša pí-im ù li-ša-nim / lá ta-ša-me [^dA]-šùr ^dNIN.ŠUBUR i-l[i]-ni [ù] e-té-mu a-bi-ni [li-tù-la] [šu-ma] lá ku-a-tí / ma-[nam] [ša-n]i-a-am / lá i-šu-ú ù a-na [pí]-im ù li-š[a-nim] / lá a-[ša-me] [ù] a-ta / ša ma-ma-an / lá ta-ša-[m]e.*

¹² Benzer geçişler için bkz. (Kryszat 2006: 54).

¹³ 11') *A-šùr il₅-ki ù a-bi₄-ni li-tù-lá.*

¹⁴ 26-28) *a-ma-kam ša-il₅-šu-nu / A-šùr, ^dMAR.TU-um ú e-té-mu-ú ša a-bé-a li-tù-lá-ni lá a-sá-li-ú-kà-ni*

Pūšu-kēn’e kız kardeşi Tarīš-mātum ve muhtemelen Tarīš-mātum’un kızı olan Bēlātum tarafından gönderilen mektupta şunlar kayıtlıdır:

KTS I, 24¹⁵

5-8) *Gümüş adağı (ikribum) yüzünden Bēlātum burada hastadır, demonlar ve ruhlar tarafından eziyet görmekteyiz.*

Buradaki adak, tanrılar adına tapınaklara verilmektedir ve anlaşılan bu adakları ihmal edenler, demonlar ve ruhlar tarafından saldırıya uğramaktadırlar. Mezopotamya inancına göre kişisel tanrılar, tapınanlarını koruma altına alarak hastalığa, kötü ruhlara, büyüye ve hayattaki diğer tehlikelere karşı korurdu. Eğer bir kimse kişisel tanrısına veya tanrıçasına karşı bir suç işlerse hastalıklara ve bu tür saldırılara maruz kalacağına inanılırdı (Jacobsen 1976: 155; Butler 1998: 89). Bu örnek kişisel tanrı inancıyla bağlantılı gibi görünmektedir. Muhtemelen adak (*ikribum*) yapılmadığı için tanrısal koruma kalkmış ve ruhların saldırılarına maruz kalmışlardır.

Aşağıda verdiğimiz yayınlanmamış metnin baş kısmı kırık olduğundan yazışmanın kimler arasında gerçekleştiğini bilemiyoruz.

Kt 88/k 618¹⁶

10-18) *Sen bizim kardeşimizsin, beyimizsin, senin talimatına göre (borcu) ödedik ve meseleyi hallettik. x mina gümüş bizim adımıza depolandı, başka kimseye güvenemeyiz! Dikkat et! Ölü ruhları kardeşini helak etmesin!*

Burada ne için uyarıda bulunulduğu açık değildir. “Kardeşin” diye bahsedilen kimsenin yapacağı herhangi bir yanlışlıktan dolayı, ruhların saldırısına maruz kalabileceği kastedilmiş olabilir.

Aşağıda ilgili satırları verilen mektup İmdīlum’a, Taram-Kubi ve Şimat-Aššur isimli iki kadın tarafından gönderilmiştir ve bu şahıslar muhtemelen aynı ailedendir.

TC I, 5¹⁷

4-17) *Burada šā’iltu (rüya tabircisi), barūtu (kahin) ve ölü ruhlarına sorduk ve tanrı Aššur’un seni devamlı uyardığını (gördük). Gümüşü/parayı çok*

¹⁵ 5-8) *a-na-kam Bé-la-tum ta-am-ra-aš i-na ú-tù=ki ù i-na e-tà-me ša-am-tù-a-ni.*

¹⁶ 10-18) *a-hu-ni [be-li]-ni / a-ta / a-na té-er-ti-kà [nu-ša]-qí-ilš-ma / a-wa-tim [ni-i]g-ta-mar / KÙ.BABBAR a-na i-šé-ri-ni i-ta-ad-ú / a-ma-nim ša-nim / ta-ak-lá-ni i-hi-id-ma / e-tà-mu a-hi-kà / lá i-ha-li-qú.*

¹⁷ *a-na-kam ša-i-lá-tim ba-ri-a-tim ù e-té-me nu-ša-al-ma A-šūr uš-ta-na-ad=kà KÙ.BABBAR ta-ra-am na-pá-áš-ta-kà za-ze-ar i-na A-lim^{ki} A-šūr ma-ga-ra=am ú-lá ta-le-e a-pu-tum ki-ma řup-pá-am ta-áš-me-ú al-kam-ma e-en A-šūr / a-mu-ur-ma na-pá-áš-ta-kà e-ti-ir.*

seviyorsun ve yaşamını küçümsüyorsun. Asur'daki tanrı Aššur'un rızasını almıyorsun. Lütfen (bu) tableti işittiğinde buraya gel, tanrı Aššur'un gözünü gör ve hayatını kurtar.

Metin Asurluların inançlarıyla ilgili detay vermesi bakımından önemlidir. Burada mektubu yazan kadınların kâhinler ve ruhlara danıştıklarını ve yaptıklarından dolayı tanrı Aššur'un İmdilum'u uyardığı bilgisini aldıklarını görüyoruz. Burada gelecekte haber almak amacıyla ruh çağırma (nekromansi) örneği ile karşılaşmaktayız. Mezopotamya menşeli çivi yazılı belgelerde tespit edilebilmiş ruh çağırma örnekleri, hem azdır hem de Yeni Asur, Yeni ve Geç Babil gibi daha sonraki dönemlerden kalmadır. Bunlardan birinde ruh çağırma için gerçekleştirilen ritüel içerisinde kuru kafa kullanıldığı ve ruhun bu kuru kafanın içine gireceğine inanıldığı görülmektedir (Finkel 1983: 1-17). TC I, 5 ise ruh çağırma ile ilgili bilinen en eski örnektir.

Waqurtum'un Buzazu'ya gönderdiği mektupta tanrıları ve ruhları memnun etmekle ilgili bazı ifadeler bulunmaktadır.

BIN IV, 96¹⁸

7-22) Sen benim ağabeyim ve beyimsin! Bana göz dikip beni perişan etme! Kârın ne olursa olsun. Biliyorsun o (kocam) beni boş evde bıraktı. Sen benim ağabeyimsin. Kumaşı gümüşe çevir ve bana gönder. Tanrı(lar)ı ve ruhları hoşnut edecek ve beni perişan etmeyecek şekilde davran!

Buradaki ruhlara ile atalarının ruhları kastediliyor olmalıdır. Anlaşılan Buzazu, kız kardeşine yardım ederse tanrılar ve atalarının ruhları memnun olacaktır.

Aššur-taklāku mektubunda kız kardeşine şu temennide bulunmaktadır:

Kt 93/k 530 (Michel 2008: 194,)¹⁹

37-38) Keşke senin tanrın Aššur ve babamızın ruhu (sana) iyilik gösterse.

Kader belirleyici olarak tanrılardan yardım dilendiği bilinmektedir. Fakat burada Aššur-taklāku babasının ruhundan da iyilik beklemektedir.

¹⁸ 7-22) *a-hi a-ta / be-li a-ta e-ni-kà / lá ta-na-ší-ma lá tù-ha-lá-qá-ni ki ma-ši lu ki-iš-da-tù-kà tí-deš-e / a-ta-ma ki-ma i-na É-tim e-ri-im / e-zi-bi-4-ni a-hi a-ta / TÚG.HI.A a-na KÙ.BABBAR / ta-er-ma [š]é-bi-4-lam ki-ma DINGIR ù e-ṭé-me ta-ga-mi-lu-ma lá a-ha-li-qú e-pu-uš.*

¹⁹ 37-38) *[šu-ma]-me-en₆ A-šur DINGIR-ki ù e-ṭá-me [a-be]-ni da-mi-iq-me-en₆.*

Hem Mezopotamya’dan hem de Anadolu’dan ele geçen çivi yazılı belgelerde çeşitli tanrıların üzerine yemin edildiğini bilmekteyiz. Aşağıdaki metinde ise bir ruh üzerine de yemin edilmektedir.

Kt n/k 794²⁰

29-42) *Tanrı Aššur’a, tanrı Adad’a, ölümler diyarına ve babasının ruhuna elini kaldırdı. Sofrasını/masasını ve tahtını devirdi ... ve kadehini doldurdu ve döktü. Kral şöyle söyledi: Onlar (kralın mâiyeti) şöyle söyledi: Eğer yemininizi bozarsak kanımız (bu) kadeh gibi dökülsün.*

Bu antlaşma metnindeki Anadolulu kralın tanrı Aššur ve Adad’ın yanı sıra ölümler diyarına ve babasının ruhu üzerine yemin ettiğini görmekteyiz. Benzer bir şekilde tanrıya ait kutsal kadehi dökme ve arkasından beddua ederek yemin etme şekline Hititçe bir metinde de rastlamaktayız.²¹ Hititçe metinlerde bir kral öldüğü zaman “öldü” yerine “tanrı oldu” denilmektedir. Burada kralın babasının yani muhtemelen önceki kralın ruhuna yemin edilmesi, Hititlerdeki kral öldüğünde tanrı olduğu düşüncesiyle ilişkili görülebilir.

Sonuç

Eski Asurca belgelerde yer alan ruhlarla ilgili bilgilerden, ölmüş aile bireylerinin evin tabanı altına gömülmesi ve ölenlerin çeşitli sunulara ihtiyaç duyuyor olması nedeniyle babadan kalan evlerin elden çıkmaması gerektiği düşüncenin var olduğu görülmektedir. Evin satılması durumunda, tabiri caizse hem baba ocağı tüttürülemeyecek hem de babanın ve diğer aile bireylerinin ruhlarının ihtiyaçları giderilemeyecekti. Benzer inançların yerlilerde de bulunduğu anlaşılmaktadır. Bazı ifadeler, ruhların tanrılar gibi şahit tutulduğunu göstermekte ve belki de olan biten her şeyden haberdar olduklarını düşündürmektedir. Asurlu kimselerin yerine getirmesi gereken adakları (*ikribu*) vermemeleri durumunda ve muhtemelen bazı yanlış davranışlar karşısında ruhlar insanlara zarar verebilmekteydi. Kehanet edinme yöntemlerinden biri olan ruh çağırma ile ilgili en eski örneğin de bir Kültepe metninde geçtiğini görmekteyiz. Tanrılar gibi ruhlardan da iyilik görme beklentisi olduğu anlaşılmaktadır. Bir antlaşma metninde de yerli kral, tanrıların yanı sıra kendi babasının ruhu üzerine de yemin etmektedir.

²⁰ 29-42) *a-na A-šur a-na* ^dIM *a-na er!-šî-tim ù e-tá-me ša a-bi-šu / qá-sú i-šî / pá-šu-ur-šu ú ku-sí-šu i-ba-la-kà-at ru!-qá!-am ù kà-sú ú-ma-li-ma it-bu-uk um-ma ru-ba-ú-um-ma x-ZU-i-ma AZ/UG-li-IZ/ma ù-sà-pi-hi-ni um-ma šu-nu-ma šu-ma ma-mi-it-ku-nu ni-na-dí da-ma-ni ki-ma kà-si-im lu ta-bi-ik.*

²¹ Kültepe metinlerinde geçen yerlilere ait yemin etme şekilleri ve ordal uygulamaları hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. (Kahya 2017: 45-58).

Kaynakça

ABUSH, Tzvi (1995). “Etemmu”, *Dictionary of Deities and Demons in the Bible*, ed. K. van der Toorn, B. Becking and P.W. van der Horst, ss. 16-17, Leiden: Brill.

BAYLISS, Miranda (1973). “The Cult of Dead Kin in Assyria and Babylonia”, *Iraq*, 35: 115-125.

BLACK, J. & A. GREEN (2003). *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia: An Illustrated Dictionary* (2. ed., reprinted), London.

BUTLER, Sally Ann L. (1998). *Mesopotamian Conceptions of Dreams and Dream Rituals*, Münster: Ugarit-Verlag.

ÇEÇEN, Salih & K. HECKER (1995). “‘*ina mātika eblum*’, Zu einem neuen Text zum Wegerecht in der Kültepe-Zeit”, *AOAT* 240, pp. 31-41, Münster.

FINKEL, I. L. (1983). “Necromancy in Ancient Mesopotamia”, *Archiv für Orientforschung*, 29(30): 1-17.

GEORGE, Andrew R. (2003). *The Babylonian Gilgamesh Epic: Introduction, Critical Edition and Cuneiform Texts*, 2 vols., Oxford: Oxford University Press.

HOROWITZ, W. (1998). *Mesopotamian Cosmic Geography*, MC 8, Winona Lake.

JACOBSEN, Thorkild (1976). *The Treasures of Darkness: A History of Mesopotamian Religion*, New Haven/London: Yale University Press.

JAGERSMA, B. (2002), “The Calendar of the Funerary Cult in Ancient Lagash”, *BiOr* 64(3-4): 289-307.

KAHYA, Ömer (2017). “Kültepe’den ‘Tanrının Kadehini İçme’ Örneği”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri* 11(2): 45-58.

KAHYA, Ömer (2018). “Ölüm Sonrası Hayat: Sumerce Metinlerde Öteki Dünya”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 37(63): 49-76.

KATZ, Dina (2007). “Sumerian Funerary Rituals in Context”, *Performing Death*, pp. 167-188, Chicago: Oriental Institute.

KATZ, Dina (2010). “The Naked Soul: Deliberations on a Popular Theme”, *Gazing on the deep*, pp. 107-120, Bethesda: CDL Press.

KRYSZAT, Guido (2006). “Die altassyrischen Belege für den Gott Amurru”, *RA* 100: 53-56.

KUZUOĞLU, Remzi (2018). “É *abi-ka imaqut* ‘Senin Babanın Evi Yıkılacak’”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri* 12(1): 71-82.

LARSEN, T. (1976). *The Old Assyrian City-State and its Colonies*, PIHANS 22, İstanbul.

LEICK, G. (2010). *Historical Dictionary of Mesopotamia*, Lanham, Toronto, Plymouth: The Scarecrow Press.

MCINTOSH, J. R. (2005). *Ancient Mesopotamia: New Perspectives*, Santa Barbara, California: ABC-CLIO.

MICHEL, Cécile (2008). “Les Assyriens et les esprits de leurs morts”, in *Old Assyrian Studies in Memory of Paul Garelli*, ed. Cécile Michel, pp. 181-97, Leiden.

ÖZGÜÇ, Tahsin (2005). *Kültepe, Kaniš/Neša*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

POTTS, D. T. (1997). *Mesopotamian Civilization: The Material Foundations*, New York: Cornell University Press.

TOPTAŞ, Koray (2016). “Eski Mezopotamya’da Çocuk”, *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri* 10(1): 55-80.

VEENHOF, K. R. (2008). “The Death and Burial of Ishtar-lamassī in Karum Kanish”, *Studies in the Ancient Near Eastern World View and Society Presented to Marten Stol on the Occasion of his 65th Birthday*, ed. R. J. van der Spek, pp. 97-119, Bethesda: CDL Press.

Kısaltmalar

- AKT 1 BİLGİÇ, Emin; SEVER, Hüseyin; GÜNBATTI, Cahit; BAYRAM, Sebahattin (1990). *Ankara Kültepe Tabletleri 1*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- BIN IV CLAY, Albert T. (1927). *Letters and Transactions from Cappadocia, Babylonian Inscriptions in the Collection of James B. Nies IV*, Yale.
- CDA BLACK, J.; GEORGE, A. & N. POSGATE (2000). *A Concise Dictionary of Akkadian*, Wiesbaden.

- KT 5 VEENHOF, K. R. (2010). *Kültepe Tabletleri V, The Archive of Kuliya, son of Ali-abum (Kt. 92/k 188-263)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KTK JANKOWSKA, N. B. (1968). *Klinopisnye Teksty iz Kjultepe. Sobraniiaakh*, SSSR Moskova.
- KTS 1 LEWY, J. (1926). *Die altassyrischen Texte von Kültepe, Keilschrifttexte in den Antiken-Musees zu Stambul*, İstanbul.
- TC 1 CONTENAU, G. (1920). *Tablettes cappadociennes du Louvre*, TCL 4, Paris.